

УДК 330.341.1«71»:336

Касич А.О.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту**Київського національного університету технологій та дизайну*

Васенько М.І.

*студент**Київського національного університету технологій та дизайну*

ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

FINANCING OF INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS: THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто питання фінансування інноваційної активності підприємств. Проведено дослідження поняття інноваційних інвестицій. Розглянуто чинники, які впливають на інноваційну активність підприємств, котрі є інноваційними лідерами. Розроблено, проаналізовано нові підходи до фінансування інвестиційної активності, а також висунуто тенденції діяльності для активізації інвестиційної складової.

Ключові слова: інновації, інноваційні інвестиції, чинники інвестування, інноваційні лідери.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы финансирования инновационной активности предприятий. Проведено исследование понятия инновационных инвестиций. Рассмотрены факторы, влияющие на инновационную активность предприятий, которые являются инновационными лидерами. Разработаны, проанализированы новые подходы к финансированию инвестиционной активности, а также выдвинуты тенденции деятельности для активизации инвестиционной составляющей.

Ключевые слова: инновации, инновационные инвестиции, факторы инвестирования, инновационные лидеры.

ANNOTATION

The article deals with issues of financing of innovative activity of enterprises. Conducted research on the concept of innovative investments. Factors influencing the innovative activity of enterprises that are innovative leaders are considered. New approaches to financing investment activity have been developed and analyzed, and tendencies of activity for activating the investment component are outlined.

Keywords: innovations, innovative investments, investment factors, innovation leaders.

Постановка проблеми. Інноваційна активність підприємств у сучасних умовах визначає їх конкурентоспроможність не лише у поточний момент часу, але й у довгостроковій перспективі. Саме тому питання визначення ключових чинників інновацій є важливим для вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності. При цьому слід наголосити на існуванні значної взаємозалежності між рівнем інноваційної активності підприємства та обсягом інвестицій, сформованих та залучених підприємствами.

Інноваційна стратегія є важливою складовою управління діяльністю сучасних підприємств. Реалізація інновацій на системній основі з урахуванням певного сповільнення науково-технічного прогресу в більшості галузей промислового виробництва потребує всі більшої кількості фінансових ресурсів. Відповідно, інно-

ваційна активність значною мірою залежить від спроможності підприємств інвестувати продуктування інновацій, по-перше, у достатньому обсязі; по-друге, різних видів (і продуктових, і технологічних, й організаційних).

Проблеми активізації інноваційної діяльності для українських підприємств є стратегічно важливими та визначають не стільки їх розвиток, скільки збереження на ринку. Так, згідно з даними Державної служби статистики України [11], у 2016 році лише 18,9% підприємств були інноваційно-активними. Цей показник збільшився порівняно з попередніми роками, однак він не відповідає рівню розвинених країн світу (20–50%). Зростає і величина загальних витрат на інновації, яка у 2016 році склала 23 229,5 тис. грн., але це не є критичними інвестиціями для забезпечення необхідної інноваційної активності.

Саме тому визначення кількісних та якісних характеристик не лише інноваційної, але й інвестиційної діяльності підприємств, які визначають розвиток інновацій, є важливим науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу інвестиційних ресурсів на інноваційну активність та результативність діяльності підприємства досліджено в працях багатьох як зарубіжних, так і українських вчених, таких як, зокрема, Н. Раджу, Дж. Прабху [18], А. Віетес, Д. Калво [21], Л.І. Федуллова [14], Т.М. Ковальова [7], Л.Л. Антонюк [1], С.М. Ілляшенко, О.В. Прокопенко [12], С.Ю. Глазьев [2], А.О. Касич [5].

Так, дослідженнями ключових факторів, що впливають на інноваційну активність підприємства, займалися такі зарубіжні вчені, як Н. Раджу, Дж. Прабху [18], А. Віетес, Д. Калво [21]. Л.І. Федуллова [14], Т.М. Ковальова [7], Л.Л. Антонюк [1] основну увагу приділяли тенденціям інноваційних процесів в Україні. Питання мотивації інноваційної діяльності розкрито в працях С.М. Ілляшенка, О.В. Прокопенко [12], С.Ю. Глазьева [2].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак той факт, що рівень

інноваційної активності підприємств України залишається досить низьким, свідчить про потребу продовження цього напрямку досліджень.

Мета статті полягає у встановленні кількісно-якісних характеристик наявних взаємозв'язків інноваційної активності та рівня її інвестиційного забезпечення на основі узагальнення досвіду провідних інноваторів світу, а також визначення на цій основі стратегічних завдань для українських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному вигляді поняття інноваційної діяльності можна охарактеризувати як багатоаспектний процес, здійснення якого спрямовано на застосування по-новому наукових, технічних та технологічних знань для забезпечення системних процесів оновлення та досягнення в майбутньому комерційного успіху.

Інновації – це новотворені або вдосконалені технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери [3].

Інноваційні процеси складні та залежать від багатьох чинників. Перелік чинників, що впливають на інноваційну діяльність, містить величину компаній та структуру ринку; людські, організаційні, технологічні, фінансові ресурси; співпрацю з іншими учасниками інноваційного процесу; інформацію та систему управління знаннями; діяльність з наукових досліджень і розробок; інноваційні результати, ділову продуктивність. Перелік ключових чинників представлено в роботі [21]. Вказані чинники забезпечують створення комплексних умов для здійснення інноваційної діяльності на підприємствах, однак в умовах, коли рівень фінансового забезпечення є достатнім. Для українських підприємств чинником зрушень в інноваційній сфері виступають інвестиції.

Інноваційні інвестиції є вкладенням фінансових ресурсів у нематеріальні чи матеріальні активи, що забезпечують впровадження сучасних наукових досягнень в практику діяльності підприємства [8].

Англomовний варіант поняття «інноваційні інвестиції» можна використати як “investment in R&D”, однак український варіант є більш широким, оскільки охоплює ширшу сферу. Крім того, англomовний аналог (“R&D expenses”) – це витрати на НДДКР.

Інноваційні інвестиції порівняно з альтернативними напрямами використання фінансових ресурсів підприємства мають такі характеристики:

- генерують прибуток для підприємства з певним часом лагом;

- втілюють в собі цілу низку ризиків, які залежать, зокрема, від динаміки науково-технічного прогресу, отже, підприємства не управляють ними;

- є стратегічно значимими для діяльності в усіх сферах;

Крім того, якщо основним джерелом фінансування інвестицій підприємства є прибуток, який воно після сплати податків спрямовує на розвиток, то для фінансування інновацій підприємства використовують не лише власні (внутрішні ресурси), але й залучені (зовнішні).

Основні джерела фінансування інновацій, які доступні підприємствам в розвинених країнах, представлено в табл. 1.

Різноманітність форм фінансування інновацій свідчать про чітку орієнтацію бізнес-середовища на стимулювання дослідницьких процесів з урахуванням їх високої вартості. Більшості підприємствам досить складно самостійно забезпечувати достатній рівень фінансування інновацій, саме тому залучення всіх можливих джерел відноситься до стратегічних завдань держави. У багатьох країнах сформувалась, відповідно, багаторівнева система фінансування інноваційної та науково-технічної діяльності.

Активне інвестування інноваційного розвитку фактично означає, що підприємство:

- зуміло, сформувати необхідний обсяг фінансових ресурсів за рахунок всіх можливих джерел;

- забезпечило максимально ефективне їх розміщення.

Таким чином, інноваційне інвестування слід розглядати як цілісний процес оптимального залучення та формування обсягу фінансових ресурсів, необхідного для забезпечення всебічної та динамічної інноваційної діяльності.

Фінансування інновацій за рахунок всіх джерел залежить не лише від інвестиційної привабливості та стратегії підприємства, але й від дії низки макроекономічних чинників, ключові з яких представлені в табл. 2.

Таким чином, активізація інвестицій в інновації залежить не лише від дії внутрішніх чинників, але й від формування комплексних макроекономічних умов в країні. Комплексний набір інструментів інвестиційно-інноваційної політики держави представлено в роботі [4].

Далі зупинимось на дослідженні процесів інвестування інновацій підприємствами, які є глобальними інноваційними лідерами, що допоможе визначити оптимальну модель управління досліджуваними процесами і може стати основою для використання іншими підприємствами.

Щорічно авторитетні агентства здійснюють визначення компаній – глобальних лідерів у сфері інновацій. Одним з них є рейтинг журналу «Форбс», остання версія якого представлена в табл. 3. Основним критерієм віднесення підприємств до складу лідерів є їх здатність «змінювати та впливати».

Представлені дані свідчать про те, що інноваційними лідерами є підприємства з багатьох країн, однак лідируючі позиції підприємств США є беззаперечними. Сполучені Штати підтримують найбільш активну інноваційну куль-

Таблиця 1

Інструментарій фінансування інновацій підприємств: зарубіжний досвід

Вид	Ознака класифікації, інструментарій	
	Приватне	Державне
Пряме фінансування	особисті заощадження, фінанси сім'ї та друзів	посівне фінансування – високо ризиковані інвестиції на ранніх стадіях досліджень
	нерозподілений прибуток	фонди спільного інвестування забезпечують співфінансування державного сектору приватного початкового капіталу та фінансування венчурного капіталу
	фінансування бізнес-ангелів (ангели – багаті інвестори)	інноваційні або технологічні фонди забезпечують пряме фінансування наукових досліджень, а також розробок підприємств та інноваційної діяльності (часто на ранніх стадіях)
	венчурний капітал	
	комерційні банківські кредити	банки розвитку були створені державою у багатьох країнах для того, щоб надавати кредити на дослідження, які є життєво важливими для національного розвитку
	фінансування біржами	пропонування призів для тих, хто може знайти вирішення технічних проблем
	облігації	
	фінансування ланцюга вартості (кредитування за меншою ставкою від компаній, з котрими створені зв'язки)	міжнародна допомога від донорів та установ фінансування розвитку
	мікрокредитування	
громадське фінансування		
Непряме фінансування	податкові пільги (податкові пільги, надбавки, відрахування)	
	гарантування державних позик	
	державні витрати на НДДКР та партнерські відносини з науково-технічною діяльністю в академічних та державних установах	

Джерело: складено авторами за даними [6; 17]

Таблиця 2

Чинники інвестування

Критерій	Чинники
Зовнішні	Відсоткова ставка
	Темпи інфляції
	Попит на фінансові ресурси
	Конкуренція
	Політична та законодавча стабільність
	Податки
	Науково-технічний прогрес
Внутрішні	Очікувана норма чистого прибутку і ставка позичкового відсотку
	Характер розподілу одержуваного прибутку
	Норма нагромадження основного капіталу
	Ставлення керівництва компанії до нововведень
	Простота і відсутність бар'єрів у взаєминах між підрозділами і співробітниками
	Ступінь самостійності підрозділів і робітників
	Наявність економічної зацікавленості
	Ступінь гнучкості розгляду інноваційних пропозицій
Ступінь розвитку науково-технічної інфраструктури	

Джерело: [9; 10; 13; 14]

туру в світі. Її унікальність полягає в тому, що, по-перше, ризики та невдачі на суспільному та індивідуальному рівні сприймаються як навчання; по-друге, активно заохочуються дослідження та дискусії; по-третє, роль уряду у бізнесі відіграє менш значиму роль порівняно з іншими країнами. Все це загалом дає змогу характеризувати США не як країну, а як бізнес. Як результат, США вирощують «інноваційних переможців» швидше, навіть якщо стартові умови для фірм в США та в інших країнах були схожими.

Особливістю сучасного етапу розвитку інноваційних процесів є те, що активними інноваторами є як великі підприємства, що є осно-

вними глобальними гравцями та концентрують потужний інвестиційний та інтелектуальний ресурс, так і венчурні, стартапові форми, які здатні забезпечити не лише за рахунок унікальних інновацій прорив у науково-технічному розвитку, а й за рахунок унікальних інновацій із малих форм перетворитись на вартісно-зростаючі компанії.

Так, компанія «Тесла» була заснована в 2003 році групою інженерів, які хотіли довести, що електромобілі можуть бути кращими, швидшими і веселішими, ніж бензинові автомобілі. При цьому відбулося вирішення глобальної проблеми – проблеми вичерпання нафти та газу та їх багаторічної «безальтернативності». Сьо-

Таблиця 3

Інноваційні лідери 2017 року за критерієм динамічних змін

Ранг	Назва компанії	Країна	Галузь	Коефіцієнт інноваційного зростання	Капітал, млрд. дол. США
1	Salesforce.com	США	Програмне забезпечення та програмування	82,46	59,7
2	Tesla	США	Виробництво автомобілів та вантажівок	78,43	49,3
3	Amazon.com	США	Інтернет та каталог роздрібної торгівлі	72,78	427
4	Shanghai RAAS	Китай	Біотехнології	71,72	14,5
5	Netflix	США	Інтернет та каталог роздрібної торгівлі	71,54	61,6
6	Incyte	США	Біотехнології	70,91	28,6
7	Hindustan Unilever	Індія	Побутові та особисті продукти	68,59	33,7
8	Asian Paints	Індія	Спеціалізовані хімікати	68,28	16,1
9	Naver	Південна Корея	Комп'ютерні послуги	65,85	24
10	Regeneron Pharmaceuticals	США	Біотехнології	64,4	40,4

Джерело: [20]

годні “Tesla” не тільки будує різноманітні електричні транспортні засоби, але й стала інноваційним лідером. За рахунок використання нових і революційних методів діяльності їм вдалося вивести на ринок 83 922 автомобілі, і це тільки у 2016 році. Було запатентовано більше 200 винаходів, що говорить про постійне оновлення і вдосконалення електромобіля.

Американська компанія “Salesforce.com” (рік створення – 1999), яка спеціалізується на розробці програмного забезпечення, у 2016 році вийшла на рівень доходів у 6,6 млрд. дол. та рівень ринкової капіталізації у 50 млрд. дол. США. Завдяки активній інноваційній діяльності, в ході якої вона постійно вдосконалювала платформу програмних продуктів, компанія активно розширювала свою ринкову присутність, купуючи невеликі перспективні компанії у своїй галузі. Як результат, на 18 млрд. глобального ринку на компанію припадає 14%, завдяки чому вона є лідером.

“Amazon.com” (рік заснування – 1994) – компанія інтернет-сервісів, орієнтованих на продаж реальних товарів масового попиту, найбільша у світі компанія за обігом, що продає товари та послуги через Інтернет. Від початку існування як економічної і скромної компанії, що тільки набирала обертів, до провідного лідера у своїй галузі “Amazon” пройшла величезний шлях плідної праці: жорсткі умови роботи, автоматизація, величезна кількість домовленостей з продавцями товарів, розробка систем захисту інтернет-покупок, перші у світі безпілотні доставки тощо. Станом на 2017 рік ринкова капіталізація підприємства становить 530 млрд. дол. США.

Для дослідження кількісних характеристик діяльності основних глобальних інноваторів наведемо ключові показники їх інноваційної та інвестиційної діяльності (табл. 4).

Представлені показники свідчать про те, що підприємства-інноватори спрямовують на інновації 10–18% отриманих доходів, що є безпрецедентними порівняно з іншими підприєм-

Таблиця 4

Показники інноваційних інвестицій, млн. дол. США

№	Досліджуваний показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік
“Tesla”				
1	Величина активів	5 830	8 067	22 664
2	Дохід від реалізації	3 198	4 046	7 000
3	Інвестиції	990	1 673	14 16
	частка у доходах, %	30,9	41,3	20,2
4	Витрати на НДДКР	464	717	834
	частка у доходах, %	14,5	17,7	11,9
“Amazon”				
1	Величина активів	54 505	64 747	83 402
2	Дохід від реалізації	88 988	107 006	135 987
3	Інвестиції в основні засоби	5 065	6 450	9 876
	частка у доходах, %	5,7	6,0	7,3
4	Витрати на НДДКР	9 275	12 540	16 085
	частка у доходах, %	10,4	11,7	11,8

Джерело: [15; 16]

ствами, і це на фоні високого рівня загальної інвестиційної активності (5–20%).

Таким чином, основою високого рівня інноваційної активності підприємств у сучасних умовах є спроможність підприємства формувати значний інвестиційний потенціал. Саме такі характеристики діяльності в координатах «інвестиції – інновації» дають можливість зберігати статус глобальних інноваторів впродовж тривалого періоду часу.

Ще один важливий показник, за яким визначають інноваційних лідерів, – це рівень інноваційних інвестицій, і тут склад лідерів дещо інший (рис. 1).

Узагальнення досвіду провідних компаній світу в сфері управління інвестиціями в інновації дає змогу визначити такі основні тенденції:

– обсяги фінансування інноваційної сфери постійно зростають та за темпами перевищують й інвестиції в основні засоби, й інші напрями витрачання фінансових ресурсів;

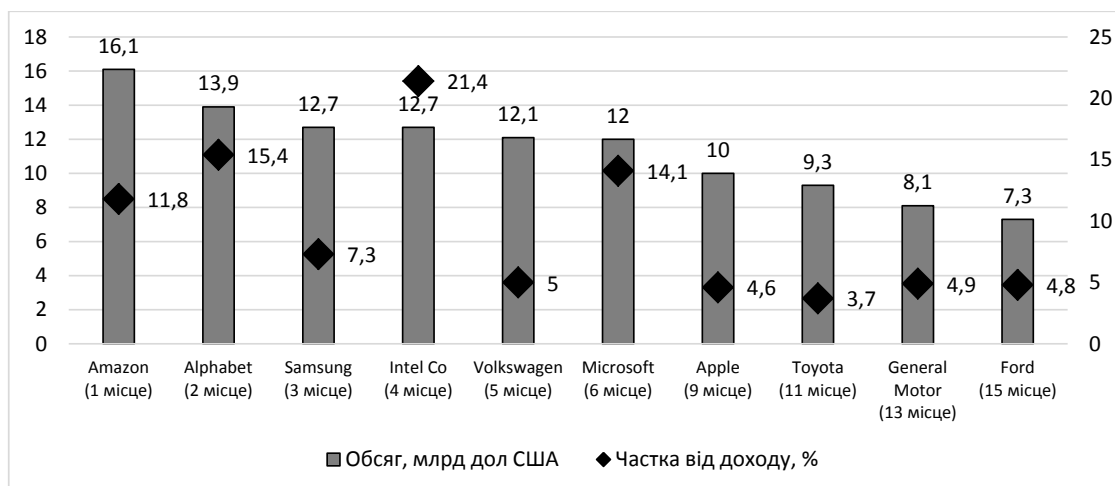

Рис. 1. Обсяги фінансування НДДКР підприємств-лідерів 2017 року, млрд. дол. США

Джерело: [19]

– лідери інновацій вийшли на рівень, коли їх показники є викликом для підприємств-послідовників, оскільки в окремих випадках перевищують витрати на науку та інновації цілих країн (наприклад, України);

– інноваційний напрям інвестиційних витрат для більшості компаній є фактично «захищеною статтею», тобто фінансується у запланованих обсягах і в період короткострокового зниження рівня прибутку, і в період тривалої кризи;

– зростання витрат на НДДКР відбувається у зв'язку з тим, що підприємства розширюють горизонт застосування отриманих інновацій (це вже не лише короткострокові інновації – нові види продукції, нові технології, це більше системні перетворення, спрямовані на розвиток можливостей для отримання інновацій у довгостроковому проміжку часу).

Висновки. Зародження і розвиток певної інновації залежить від дії багатьох чинників, а саме наявності зацікавлених людей, що втілюють свої ідеї, які в подальшому стають висококонкурентними інноваціями на ринку; підтримки як з боку керівництва підприємства, так і від держави загалом; можливості для впровадження інновації та, звичайно, фінансування.

Дослідивши питання впливу інвестиційного забезпечення на інноваційну активність підприємства, можемо стверджувати, що здебільшого між ними існують тісний взаємозв'язок і взаємозалежність, однак відсутність стратегічного бачення розвитку не дасть змогу забезпечити відповідні умови для просування.

Загалом досвід провідних інноваторів свідчить про те, що їх основними чинниками є стала комбінація:

– інвестицій (високий рівень інвестиційної активності, яка забезпечується за рахунок всіх можливих джерел фінансування, однак пріоритетним напрямом є сфери НДДКР);

– інновацій (інноваційна діяльність є філософією розвитку, якій підпорядковані всі внутрішні підсистеми);

– ідей (виконують функцію цільової установки, їх амбітність та далекоглядність визначають стратегію підприємства);

– інтелекту (концентрація висококваліфікованого персоналу та його всебічна мотивація стають основою забезпечення системних та постійних перетворень).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізація : [монографія] / [Л.П. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук]. – К. : КНЕУ, 2003. – 394 с.
2. Эволюция технико-экономических систем: возможности и границы централизованного регулирования / [С.Ю. Глазьев, Д.С. Львов, Г.Г. Фетисов]. – М. : Наука, 1992. – 207 с.
3. Про інноваційну діяльність : Закон України // ВВР. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
4. Касич А.О. Зміст та завдання державної інноваційно-інвестиційної політики України / А.О. Касич // Схід. – 2005. – № 6 (72). – С. 3–9.
5. Інноваційна продукція як основа підвищення конкурентоспроможності підприємств України / [А.О. Касич, М.В. Назарова, Т.А. Климович] // Держава та регіони. – 2008. – № 2. – С. 66–69.
6. Касич А.О. Теоретичні і методичні основи аналізу внутрішніх джерел фінансування інвестиційної діяльності / А.О. Касич // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 3 (117). – С. 243–250.
7. Ковальова Т.М. Аналіз стану та перспектив розвитку інноваційного потенціалу в контексті промислово-інвестиційної політики України / Т.М. Ковальова // Проблеми и перспективы инновационного развития экономики : материалы десятой международной научно-практической конференции по инновационной деятельности. – К. ; Симферополь ; Алушта, 2005. – 343 с.
8. Литвин З.Б. Аналіз взаємозв'язку інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства / З.Б. Литвин // Кримський економічний вісник. – 2014. – № 6 (13). – С. 95–99.

9. Литвин З.Б. Необхідність аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства в сучасних умовах господарювання / З.Б. Литвин. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Т. 25. – № 2. – С. 99–107.
10. Небава М.І. Теорія макроекономіки : [навчальний посібник] / М.І. Небава. – К. : Видавничий дім «Слово», 2003. – 536 с.
11. Офіційний сайт Статичної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
12. Прокопенко О.В. Мотивація інноваційної діяльності (розділ 11) / О.В. Прокопенко // Управління інноваційною діяльністю : [підручник] / за заг. ред. С.М. Ілляшенка. – Суми : Університетська книга, 2014. – С. 605–633.
13. Пухтаєвич Г.О. Аналіз національної економіки [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / Г.О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2003. – 148 с.
14. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : [монографія] / Л.І. Федулова. – К. : Основа, 2005. – 552 с.
15. Annual Report Amazon.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.annualreports.com/HostedData/AnnualReports/PDF/2016.pdf>.
16. Annual Report Tesla.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.tesla.com/secfiling.cfm?filingid=1564590-17-3118&cik=1318605>.
17. Investing in innovation for development (2013). United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciid21_en.pdf.
18. Kasych A.O. Conceptual provisions of development of Ukrainian national innovation system / A.O. Kasych, M. Vochozka // Науковий вісник Полісся. – 2017. – № 2(10). – Ч. 2. – С. 16–23.
19. Investigation of modern approaches to efficiency analysis of the functioning of corporate innovation systems / [A.O. Kasych, M. Vochzka, N. Bugas] // Технологический аудит и резервы производства. – 2017. – № 2/4 (34). – С. 35–40.
20. Radjou N. Frugal Innovation: How To Do More With Less / N. Radjou, J. Prabhu // The Economist Newspaper Ltd, 2015. – 208 p.
21. The Statistics Portal [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.statista.com/statistics/265645/ranking-of-the-20-companies-with-the-highest-spending-on-research-and-development>.
22. The World's most innovative companies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.forbes.com/innovative-companies/list/tab:rank>.
23. Vieites A. A Study on the Factors That Influence Innovation Activities of Spanish Big Firms / A. Vieites, J. Calvo // Technology and Investment. – 2011. – Vol. 2. – № 1. – 221 p.